

EKSLIBRISŲ PAIEŠKOS ŠIAULIŲ REGIONO VIEŠOSIOSE BIBLIOTEKOSE

Gražina Montvidaitė

Kaip žinome, knygos ženklas – įklijuotas lapelis su tekstu ir vaizdu, nurodantis jos savininką, – vadinamas ekslibrisu. Vieni knygų savininkai renkasi praktiškesnį ženklinimo būdą – antspaudą su įrašu „ex libris“, vardu, pavarde ar kita svarbia informacija, kiti savininkai savo bibliotekos leidinius žymi originaliais menininkų sukurtais ekslibrisais. Norėdama sužinoti, kokių ekslibrisų yra regiono viešųjų bibliotekų knygose, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka 2020–2021 m. atliko regioninį tyrimą. Jis apėmė Šiaulių ir Telšių apskričių centrų viešąsias bibliotekas bei jų filialus.

Pirminėje tyrimo stadijoje turimi fondai tik apžvelgti, o ateityje bus atliekamas išsamus analitinis darbas nustatant ekslibrisų autorystę, sukūrimo laikotarpį, aiškinantis daugiau detalių apie bibliotekų savininkus ir knygų keliavimo istoriją. Šiuo metu visose tyrime dalyvavusiose 12 viešųjų bibliotekų rasti 227 knygos ženklai; iš jų daugiau nei pusė (141) ekslibrisais paženklintų knygų saugoma Šiaulių apskrities bibliotekoje. Rietavo savivaldybės Irenėjaus Oginskio viešoji biblioteka ir Pakruojo rajono savivaldybės Juozo Paukštelio viešoji biblioteka su filialais savo turimuose fonduose knygų su ekslibrisais nerado. Kad ir kaip būtų, tyrimo metu paaiškėjo, kad Šiaulių ir Telšių apskričių viešosiose bibliotekose glūdi įspūdingi ekslibrisų lobiai, kuriuos norėtusi šiame straipsnyje apžvelgti.

Mažeikių rajono savivaldybės viešoji biblioteka savo saugomose knygose rado tris ekslibrisus. Įdomus šachmatų turnyrų organizatoriaus mažeikiškio Gintaro Paulausko bibliotekos antspaudinis nuosavybės ženklas, išsiskiriantis savita šachmatų temos interpretacija. Negana to, jis įspaustas šią tematiką atspindinčiame leidinyje – G. Paulausko knygoje „Lietuvos – Žemaitijos – Mažeikių šachmatų raida pasaulio šachmatų fone“.

Valerijos Vijos Tarabildienės dainininkui Vincentui Narimantui Kupriui kurtas ekslibrisas. Iš Mažeikių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Gintaro Paulausko autoekslibrisas šachmatų tema. Iš Mažeikių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Vytauto Osvaldo Virkau autoekslibras. Iš Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Valerijono Vytauto Jucio R. Bieliauskui kurtas ekslibrisas. Iš Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Vladui Žukui Alfonso Čepausko kurtas ekslibrisas. Iš Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Gražinos Didelytės ekslibrisas, kurtas bibliofilui Gintautui Černeckiiui. Iš Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Petro Rauduvės ekslibrisas, skirtas poetui Eugenijui Matuzevičiui. Iš Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Tamaros Vasiliauskienės ekslibrisas, kurtas Telšių rajono savivaldybės Karolinos Praniauskaitės viešajai bibliotekai.

APTIKTA EKSLIBRISŲ:

Telšių apskrities viešosiose bibliotekose (VB):

- Mažeikių rajono savivaldybės VB ir 24 bibliotekos filialai (rasti 3 ekslibrisai);
- Plungės rajono savivaldybės VB ir 18 jos filialų (rasta 17 ekslibrisų);
- Telšių rajono savivaldybės Karolinos Praniauskaitės VB ir 28 jos filialai (rasti 2 ekslibrisai);
- Rietavo savivaldybės Irenėjaus Oginskio VB ir 7 jos filialai (ekslibrisų nerasta).

Šiaulių apskrities viešosiose bibliotekose:

- Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka (rastas 141 ekslibrisas);
- Šiaulių miesto savivaldybės VB ir 7 jos filialai (rasta 14 ekslibrisų);
- Šiaulių rajono savivaldybės VB ir 29 jos filialai (rasti 6 ekslibrisai);
- Akmenės rajono savivaldybės VB ir 13 jos filialų (rasti 2 ekslibrisai);
- Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės VB ir 10 jos filialų (rasti 5 ekslibrisai);
- Joniškio rajono savivaldybės Jono Avyžiaus VB ir 18 jos filialų (rasti 9 ekslibrisai);
- Radviliškio rajono savivaldybės VB ir 25 jos filialai (rasti 28 ekslibrisai);
- Pakruojo rajono savivaldybės Juozo Paukštelio VB ir 23 jos filialai (ekslibrisų nerasta).

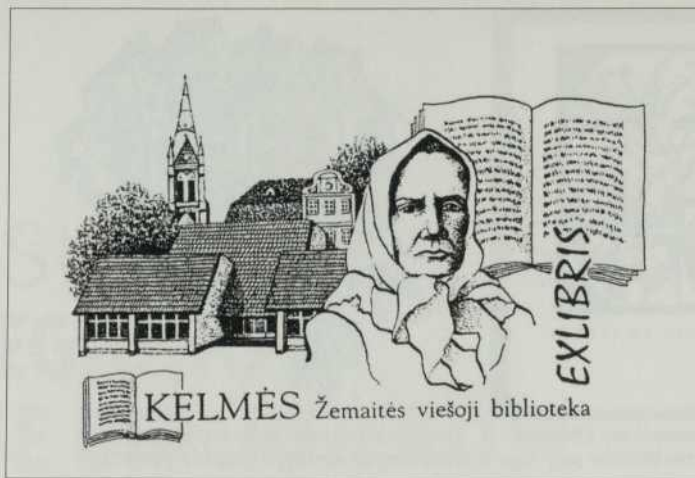
Tyrimo duomenis 2020–2021 m. surinko Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos vyr. bibliotekininkė **Asta Kaktytė**

Radviliškio rajono savivaldybės viešajai bibliotekai dovanotos asmeninės bibliotekos gausiai ženklintos ekslibrisais. Gausiausios ekslibrisų yra rašytojo ir žurnalisto Vytauto Alanto (ekslibriso autorės Jadvygos Dobkevičiūtės-Paukštienės (1913–2005) kurtu ekslibrisu paženklintos 8 knygos) ir knygotyriminko Vlado Žuko (7 leidiniai su ekslibriso autoriaus Alfonso Čepausko ir du – su Žibunto Mikšio (1923–2013) sukurtais knygos ženklais) asmeninių bibliotekų knygos. Džiugu, kad rajono savivaldybės bibliotekos ir filialų knygoje buvo rasta žymių menininkų – Valerijono Vytauto Jucio (1930–2016), išeivijos grafiko, kilusio iš Repšių kaimo (Šiaulių r.), Vytauto Osvaldo Virkau (1930–2017) ar garsios dailininkų giminės atstovės, taip pat šiaulietės, Vijos Valerijos Tarabildienės – kurtų ekslibrisų.

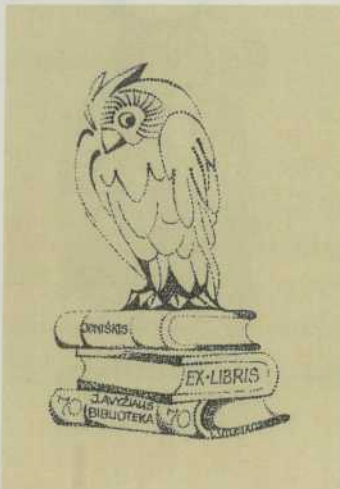
Plungės rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje sukaupta nemažai užsienio lietuvių (prof. Geniaus Procuto iš Toronto (Kanada), Algimanto Mackaus knygų leidimo fondo (JAV, Čikaga), kultūros ir švietimo organizacijos Tautos fondo (JAV) dovanotų leidinių su įdomiais ekslibrisais – tai 27 knygos su ekslibrisais. Šio krašto bibliofilo Gintauto Černeckio knygos ženklintos Gražinos Didelytės (1938–2007) ar Evos Labutytės (1938–2003) knygos nuosavybės ženklais. Du iš visų 17 ekslibrisų 2018 m. yra atkeliavę iš vilniečių Eugenijos (jos ekslibrisu paženklintos dvi knygos) ir Algimanto (12 knygų) Grinevičių

Knygoje „Žemaitės raštai“ III tome rastas Juozui Tumui-Vaižgantui Pauliaus Galaunės kurtas ekslibrisas. Iš Akmenės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos knygas žymintis Linos Eitmantytės-Valužienės kurtas ekslibrisas.

Joniškio rajono savivaldybės Jono Avyžiaus viešajai bibliotekai Igno Vilčiausko kurtas ekslibrisas.

Jolitai Skablauskaitėi skirtas Jolantos Sereikaitės ekslibrisas. Iš Joniškio rajono savivaldybės Jono Avyžiaus viešosios bibliotekos

Joniškio rajono savivaldybės Jono Avyžiaus viešosios bibliotekos knygos ženklintos būtent šiai bibliotekai kurtais, įvairioms progoms skirtais ekslibrisais. Juos kūrė bibliotekoje dirbę dailininkai Felicija Žukienė ir Ignas Vilčiauskas, taip pat kraštiečiai, kultūros centro dailininkas Antanas Bartašiūnas. Iš visos bibliotekoje saugomų knygų su ekslibrisais kolekcijos išsiskiria du grafiškės Jolantos Sereikaitės

šeimos archyvo. Šių 1976 m. sukurtų knygos ženklų autorystė, manoma, priklauso tautodailininkui Antanui Gabrėnui (1909–1988) iš Panevėžio.

Plungės bibliotekos knygose taip pat rasta įvairių antspaudų su žodžiais „ex libris“. Nedidelis, tačiau reikšmingas ekslibrisas atskleidžia poeto, knygos savininko Eugenijaus Matuzevičiaus ir ekslibriso kūrėjo grafiko Petro Rauduvės (1912–1994) draugystę – jie abu kilę iš Pasvalio krašto.

Telšių rajono savivaldybės Karolinos Praniauskaitės viešojoje bibliotekoje saugomos knygos su šiais bibliotekai ir jos filialui skirtais Tamaros Vasiliauskienės kurtais ekslibrisais. Tuometinė bibliotekos direktorė Virginija Černiauskienė kreipėsi į dailininkę, kad ji sukurtų po ekslibrisą centrinei bibliotekai ir kiekvienam iš Telšių rajono bibliotekos filialų. Menininkė teigia sukūrusi knygos ženklus 1985 m., tačiau bibliotekos knygose rasti tik du iš jų.

Akmenės rajono savivaldybės viešoji biblioteka taip pat rado du ekslibrisus. Vis dėlto kiekybė čia ne svarbiausia, mat vienas knygos ženklas yra sukurtas aktyvaus ekslibriso populiarintojo Lietuvoje Pauliaus Galaunės (1890–1988). Tokiu vertingu knygos ženklu gali pasigirti ne dažna biblioteka.

sukurti knygos ženklai, skirti rašytojos ir dailininkės Jolitos Skablauskaitės autorinėms knygoms. Jie vieninteliai skirti ne Joniškio viešajai bibliotekai ir stilistiškai kur kas modernesni nei kiti bibliotekos knygose esantys nuosavybės ženklai.

Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos knygose rasti penki skirtingi ekslibrisai: pačiai bibliotekai skirti du (Edmundo Žiauberio (1932–1985) ir Linos Eitmantytės-Valužienės knygos ženklai), kiti trys atkeliavę iš asmeninių bibliotekų, iš kurių pora – net iš užatlantės.

Šiaulių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Kuršėnų Vytauto Vitkausko bibliotekoje greta paties V. Vitkausko asmeninės bibliotekos knygų su jam skirtais ekslibrisais, tarp kurių ir Vinco Kisarausko leidinys „Lietuvių ekslibrisas“, daugiausia yra poetui Vaciuui Reimeriui skirtu nuosavybės ženklu pažymėtų knygų – net 71. Tokia tendencija rodo, kad knygos ženklas suvokiamas kaip savaime suprantamas, praktiškai pritaikomas ir naudojamas. Kitas įdomus radinys – Antano Kmieliausko (1932–2019) kurti ekslibrisai, skirti Kuršėnuose gimusiai keramikei Genovaitei Jacėnaitei. Bibliotekos knygos sužymėtos 1978 ir 1982 m. menininko kurtais knygos ženklais.

Šiaulių rajono bibliotekos Kuršėnų Vytauto Vitkausko bibliotekoje daugiausia knygų, paženklintų poetui ir vertėjui Vaciu Reimeriui skirtu ekslibrisu (autorius nežinomas).

Alfredo ir Noros Kulpavičių šeimos ekslibrisas, sukurtas Algimanto Švažo. Iš Šiaulių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Kuršėnų Vytauto Vitkausko bibliotekos

Antano Kmieliausko sukurtas ekslibrisas, dedikuotas keramikei Genutei Jacėnaitei. Iš Šiaulių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Kuršėnų Vytauto Vitkausko bibliotekos

Vinco Kisarausko sukurtas ekslibrisas. Iš Šiaulių miesto savivaldybės viešosios bibliotekos

yra jo nepasitenkinimą knygos turiniu vaizduojantys knygos ženklai.

Apskritis bibliotekoje nemaža dalis ekslibrisų yra su rusų ar vokiečių kalbų įrašais. Tai leidžia daryti išvadą, kad knygos keliavo iš rankų į rankas, iš bibliotekų į bibliotekas, nepaisant šalių ar kalbų. Tai rodo ir dar viena įdomi detalė: dažnu atveju, pasikeitus knygos šeimininkui, bandyta užpiešti, užtušuoti ar kitaip pakeisti jau esamą knygos ženklą, savininko pavardę, greta įklijuojant vieną ar net daugiau naujų ekslibrisų. Gaila, kad ne vienoje knygoje nuosavybės ženklas sugadintas bibliotekininkų – knygos išdavimo lapeliai užklijuoti būtent toje vietoje, kur yra ekslibrisas.

Visų regiono bibliotekų knygose rasta įklijuotų, antspaudinių ir pieštinių ekslibrisų. Antspauduose su užrašu „ex libris“ dažnai numatyta vieta, kur galima įrašyti bibliotekos egzemplioriaus numerį. Iš peržiūrėtų pavyzdžių matyti, kad knygų savininkai nevengdavo įrašyti skaičiaus, datos, inicialų, parašo, viso vardo ir pavardės, matyt, nė neabejodami, kad knyga visuomet liks šeimos bibliotekoje. Kai kur šalia ekslibriso nurodyta, kam knyga yra perleidžiama, taip tarsi raštiškai perduodant vertingo daikto nuosavybės teisę.

Apibendrinant galima teigti, kad aktyviausiai nuosavybės ženklais knygos ženklintos praėjusiame šimtetyje, o konkurenciją dėl nuosavybės geriausiai atspindi knygų priešlapiai ir vidinė viršelių pusė. Knygų ženklai vienu savininkų labai vertinti ir saugoti, kitų – beatodairiškai plėšyti, daryti kaip nors užpajšant. Įdomiausia ir vertingiausia, kad ekslibrisai, įvairūs antspaudai ir įrašai gali papasakoti apie knygos kelionę į bibliotekininko ir šių dienų skaitytojo rankas.

Šiaulių miesto savivaldybės biblioteka nustebino ne tik ekslibrisais paženklintų knygų gausa, bet ir tuo, kad savo fonduose turi originalų V. Kisarausko (1934–1988) kurtą knygos ženklą. Dauguma šioje bibliotekoje saugomų knygų su ekslibrisais atkeliavusios iš Toronto lietuvių namų kultūros komisijos pirmininko Vyto Kulnio rankų. Tai rodo glaudžią užsienio lietuvių ir kraštų, iš kur jie kilę, sąsają, mat ši tendencija pastebima ir kitose bibliotekose.

Peržiūrėję Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos fondus, pastebėjome, kad didžiąją dalį ekslibrisais paženklintų knygų sudaro Gerardo Bagdonavičiaus (1901–1986) asmeninės bibliotekos egzemplioriai, sužymėti autoekslibrisais. Keletas knygų paženklinta dailininko kitiems žymiesiems asmenims kurtais knygos ženklais. Įvairių fondų knygose įklijuoti P. Galaunės, Vaclovo Kosciuškos (1911–1984) ir Ž. Mikšio knygos ženklai. Pastarasis dailininkas bene vienintelis Lietuvoje ekslibriso kūrėjas, asmeninės bibliotekos knygas gausiai marginęs pastabomis, nevengęs kandžių patarimų leidėjams, rengėjams. 2012 m. Ž. Mikšio Šiaulių apskrities bibliotekai dovanotame katalogų ir periodinių leidinių rinkinyje aptikta net 15 skirtingų pieštinių ekslibriso variantų, įdomūs

N° 1581-

Knygos savininkų konkurencija, pasireiškianti ant vidinės viršelio (Wernerio Weisbacho leidinyje „Impressionismus. Ein Problem der Malerei in der Antike und Neuzeit“) pusės užklijuotais ekslibrisais (autorai nežinomi). Ši 1910 m. Berlyne išleista knyga saugoma Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje.